

MIRJAM VAN BIEMEN

Mama wil weg

Een
zoektocht
naar mijn
moeder

‘Alles aan dit
boek is mooi.’

Sophie Hilbrand

ten have

Mama wil weg

Een zoektocht naar mijn moeder

Mirjam van Biemen

th ten have

1

‘Ik vind het leven heerlijk,
ik hoop dat het zo mag blijven’

Tweeling-kinderwagen met matras en kussens in goede staat te koop gevraagd, eventueel te ruilen voor gewone kinderwagen. Eringa, Herengracht 51A.

Op 5 juni 1944 plaatste Hanna Lieneman deze advertentie in het Dagblad voor Leiden en Omstreken in de rubriek ‘Zaaiers’. Hanna, een slanke, hartelijke en excentrieke vrouw met een wat Indisch uiterlijk door haar oogopslag en donkere, korte kroezige haar, was toen zevenentwintig en precies een jaar eerder moeder geworden van dochtertje Bertine. Toen ze op 16 mei 1944 plotseling een eeneiige tweeling kreeg, had ze een grotere kinderwagen nodig. Hanna wist namelijk helemaal niet van tevoren dat ze twee meisjes zou krijgen. Een maand voor de uitgerekende datum waren ’s nachts plotseling haar vliezen gebroken en belde ze de dokter, die bij aankomst behoorlijk knorrig was omdat hij midden in de nacht uit zijn slaap was gehaald. Toen hij zag dat het om een tweeling ging, sloeg zijn humeur als een blad aan de boom om. Catherine kwam als eerste en haar zusje Wilhelmine volgde kort daarna. Zij lag in een stuit, wat de bevalling even lastig maakte. Na de geboorte werden de meisjes,

heel primitief, in een doos gestopt en op een kar gezet die hen naar het ziekenhuis bracht, waar ze vervolgens de couveuse in gingen. Het was oorlog, en ook al zou de Hongerwinter nog komen, er was een grote schaarste aan voedsel en brandstof, maar ook aan vervoer.

De twee meisjes werden vernoemd naar de twee favoriete Friese tantes van Hanna's echtgenoot Fokko Eringa, maar al snel kregen ze de roepnamen Rieneke en Wieneke. Hun oudste zusje heette Bertine en ging als Bertie door het leven. Vanaf hun kleutertijd begon Hanna de tweeling identiek te kleden, wat het er voor omstanders niet makkelijker op maakte om ze uit elkaar te houden.

Jaren later, toen Rieneke en Wieneke volwassen vrouwen waren, bekende Hanna dat ze er spijt van had dat ze dit had gedaan. Ze vermoedde dat de kleding effect had gehad op hun individuele ontwikkeling, maar destijds wist ze niet beter. Tweelingen kwamen in haar familie niet voor en in die tijd was het normaal dat tweelingen dezelfde kleding droegen. Twee meisjes dus, met sproetjes, donkere ogen en krullen en exact dezelfde jurkjes, schortjes en strikjes in het haar. Twee meisjes die niet alleen één kamer deelden, maar het ook vaak met één cadeau moesten doen als ze jarig waren. De overeenkomsten tussen de twee zorgden voor vertedering, maar ook voor verwarring. Leraren op school konden hen moeilijk uit elkaar houden en dan waren hun namen ook nog eens vrijwel identiek. Soms wist de tweeling hier handig op in te spelen, dan sprongen er plotseling jongens achter op de fiets bij Wieneke omdat ze dachten dat zij Rieneke was en andersom. Al vlug kregen de meisjes namelijk veel aandacht van jongens, maar ze hadden hier niet altijd trek in. Ook bij het opnemen van de telefoon werden, als het ze goed uitkwam, geintjes uit-

gehaald, aangezien ook hun stemmen nagenoeg hetzelfde klonken.

Hanna had het druk toen de kinderen opgroeiden. De Tweede Wereldoorlog was net voorbij, en dat was te merken. Schoenen werden op de groei gekocht en als ze toch te klein waren, werden eerst de neuzen eraf gehaald. Van oude restjes stof werden rokken gemaakt en fietsen werden groter gekocht dan bij de leeftijd en lengte paste, zodat ze er langer mee konden doen. In plaats van trappers kregen de kinderen blokken, die weer verdwenen als hun benen lang genoeg waren. Gelukkig had Hanna hulp van een dienstmeisje: Corrie Harteveld. Zij was het kind van NSB'ers, maar Hanna, die zeer sociaal betrokken was, gaf juist deze Corrie de kans het verleden achter zich te laten door haar als hulp aan te nemen.

In 1950, toen de tweeling zes jaar oud was, verhuisde het gezin van Leiden naar een royale villa aan het Frederik van Eedenplein in Heemstede. Een mooi huis met een grote tuin, dat eerder aan Hanna's vader, een welgestelde koopman, toebehoorde. Omdat Hanna in 1951 opnieuw een kind had gekregen, was het huis in Leiden te klein geworden. Dit keer kreeg Hanna een jongen, Sibold genaamd. Ook op deze nieuwe plek had Hanna hulp in huis. Kindermeisjes als Ria en Agaath woonden bij het gezin in en namen huishoudelijk werk en zorgtaken voor hun rekening en leerden de meisjes breien. Op een oude foto zit Ria met een smetteloos gestreken schort aan de ontbijttafel, terwijl ze Sibold voert, die in een kinderstoel zit. Bertie, Rieneke en Wieneke, alle drie keurig gekleed, prikken met zilveren vorkjes in een besmeerde boterham.

De dienstmeisjes verdwenen langzaamaan uit beeld toen Hanna in 1957 haar vijfde en laatste kind kreeg. Op haar vieren-

veertigste beviel ze van Judith, wat vrij uitzonderlijk was in die tijd. Een werkster kwam er wel, mevrouw Reinders genaamd, en de drie oudsten kregen vanaf dat moment steeds meer taken in huis. Gelukkig maar, want eigenlijk lag Hanna's hart niet bij het huishouden, al zou ze dat zelf nooit toegeven. Ook kwam er een naaister aan huis, juffrouw Van Wieringen, die kleding voor de kinderen maakte, waarvoor ze zelf de stoffen en patronen mochten kiezen. De kinderen haalden veelvuldig grapjes uit met deze 'oude vrijster', door haar vanaf het balkon op het hoofd te spugen als ze in de tuin zat. Vergeleken met andere grote gezinnen hadden ze het goed. De familie Eringa ging vier keer per jaar op vakantie, maar niet met het hele gezin, omdat Fokko en Hanna, een intellectueel paar, het wat veel vonden om met vijf kinderen op pad te gaan. Bertie mocht als oudste het meeste met haar ouders mee op reis, waarbij altijd voor hotels werd gekozen en nooit voor de camping; de tweeling werd op kamp gestuurd en de twee jongsten gingen uit logeren.

Tot de kinderen in de puberteit kwamen, was er ogenschijnlijk sprake van een fijne jeugd in een kinderrijke buurt vlak bij zee. Er werd muziek geluisterd en gemaakt en feestjes werden uitbundig gevierd, waarbij Hanna al haar creativiteit en originaliteit uit de kast haalde. Er werd veel gelezen en op regelmatige basis ging het gezin naar Amsterdam om concerten bij te wonen in het Concertgebouw. Ondertussen bestierde Hanna het huishouden en genoot ze van alle sociale contacten met de melkboer, kruidenier en kolenman, maar ze zat ook op tennis en bij een koor. Fokko, die een groot liefhebber was van klassieke muziek, speelde op de piano in de huiskamer, als hij tenminste niet aan het werk was in zijn studeerkamer aan de achterkant van het huis.

In haar eerste dagboek, dat Rieneke op haar veertiende met

Sinterklaas kreeg, stelde ze op de eerste pagina haar familieleden voor. Een dagboek met een dikke roze kaft van een stof met een blauw-wit bloemetjespatroon. In de linkerbovenhoek, aan de binnenzijde, staat de prijs nog met potlood geschreven: vier gulden vijfenzeventig. Ze schrijft haar brieven, zoals ze ze noemt, aan 'George', haar favoriete personage uit de kinderboekenreeks *De Vijf* van Enid Blyton.

6 december 1958

Lieve George,

We zijn in totaal met zijn zevenen met mama en papa erbij. Mama staat altijd voor iedereen klaar. Papa is héél anders! Zwijgzaam! Maar dat zijn geleerde mensen altijd! Dan nog vier meisjes (Bertie, Wieneke, Judith en ik) en één jongen die Sibold heet. Hij is mijn enige broertje, waar ik ook veel van houd. Hij is acht jaar. Ik ben de één na oudste. Judith is mijn jongste en mijn liefste zusje, ze wordt volgende week één jaar. Ze is heel vrolijk en schattig, kan al 'mama' en 'papa' zeggen, klakken met haar tong en in haar handjes klappen. Bertie, mijn oudste zus, speelt viool en piano, Wieneke, mijn tweelingzusje, speelt altfluit, Sibold speelt ook piano, net als papa. Mama zingt en ik speel dwarsfluit. Als Judith nu ook nog een instrument gaat spelen hebben we zowat een orkest.

Uiterlijk mochten Rieneke en Wieneke dan op elkaar lijken, innerlijk waren er grote verschillen. Rieneke was avontuurlijker, sneller en had meer lef, terwijl Wieneke wat dromeriger was. Zo werd Rieneke op de padvinderij binnen de kortste keren tot hoofdkabouter gekroond vanwege haar leiderscapaciteiten. Wieneke moest hier nog even op wachten, aangezien ze wat trager was. Hanna vond Rieneke echter soms een tikkeltje te

spontaan en zelfs impulsief. Zo was er die dag dat de tweeling, een jaar of zeven, in hun lila jurkjes met vleugeltjes gezamenlijk terug van school wandelde en Rieneke niet, zoals afgesproken en hun door Hanna op het hart gedrukt, op de stoep bleef wachten tot haar moeder kwam. Nee, Rieneke schoot de straat op toen ze haar moeder zag en werd bijna overreden. Gelukkig kon de chauffeur nog net op tijd uitwijken om een groot ongeluk te voorkomen. Ook was er die keer dat ze ieder op hun fietsje heel hard naar beneden raceten op het Kopje van Aerdenhout. Rieneke vloog zo de bosjes in, terwijl Wieneke dit veel voorzichtiger aanpakte. Eigenlijk hield Wieneke zich wat meer op de achtergrond en was ze wat onzekerder dan Rieneke. Rieneke hield van rare dingen doen en kattenkwaad uithalen, zoals op daken klimmen of onder de sterrenhemel slapen op het platte dakje van het schuurtje naast het huis. Op zo'n moment leek er haast iets magisch over Rieneke heen te komen. Dan kwam er een zweem van opwinding in haar ogen, juist omdat het dingen betrof die niet door de beugel konden.

Op hun twaalfde ontstond er afstand tussen de tweelingzussen omdat er bij Wieneke een groeistoornis werd ontdekt: scoliose, een verkromming van de wervelkolom. Wieneke moest hiervoor twee jaar in het gips. Ondanks de pijn ging ze met die vracht om haar lijf toch iedere dag naar school. Uiteindelijk genas ze door de heilgymnastiek die ze kreeg. Omdat ze in die periode een tamelijk geïsoleerd bestaan leidde, sprak ze Rieneke minder vaak. Wieneke sliep in de woonkamer zodat ze de trap niet op hoefde en Rieneke deelde hun gezamenlijke kamer vanaf dat moment met Bertie, naar wie de tweeling altijd al opkeek omdat Bertie goed kon leren en veel aandacht van jongens kreeg. Rieneke vond het heel verdrietig voor Wieneke, die ze als krachtig beschreef in haar dagboeken, en voelde zich tegelij-

kertijd schuldig omdat het leven haar toen zoveel makkelijker leek af te gaan.

Hoewel Hanna in die jaren haar handen vol had aan het runnen van het gezin, wist ze hiernaast ook nog haar man Fokko te ondersteunen bij zijn levenswerk: het voltooien van een Soenda-nees-Nederlands woordenboek, een immense opdracht die hem als professor Oosterse Talen aan de Universiteit van Leiden door de overheid was verstrekt. Fokko, een magere, lange man, altijd in pak en met een bril op zijn prominente rechte neus, werkte thuis, hetgeen veel invloed had op het gezinsleven omdat het hierdoor altijd stil moest zijn in huis. Naast het opvoeden van de vijf kinderen zorgde Hanna ervoor dat Fokko zo ongestoord mogelijk kon werken. Zo hing er een schema in het trappenhuis met daarop de zogenaamde gulden regels: op welke traptrede je, vanwege gepiep en gekraak, wel en niet mocht staan, waar je moest slapen als je te laat thuiskwam en welke deur zachtjes moest worden dichtgetrokken. De kinderen verafschuwden dit schema, evenals het feit dat Fokko in alles werd ontzien omdat hij thuis aan zijn woordenboek werkte. Ook kreeg hij altijd ander eten voorgeschoteld dan de rest van het gezin. Mager vlees, liefst zo rood mogelijk, witte boterhammen zonder korst en veel rijst en sla. Volgens Hanna had Fokko last van zijn maag omdat hij zoveel tulpenbollen had moeten eten tijdens de oorlog, en Hanna zou dit dieet nog tot zijn dood in 1982 handhaven en altijd in aparte pannen voor hem blijven koken. Aan tafel moesten er serieuze gesprekken gevoerd worden, op hoog niveau. Er was weinig ruimte voor gekkigheid. Mevrouw Reinders, die een geweldige hulp was voor Hanna, moest apart in de keuken eten, omdat Fokko dit zo wilde.

Werd er te veel aan Fokko toegegeven? Was hij niet gewoon een neuroot? Waarom beschikte hij over een eigen, apart toilet

en waste hij zijn handen ontelbare keren per dag? Waarom koos hij ervoor om thuis te werken als hij zo hypergevoelig was voor geluid en op de grond stampte als er beneden te veel lawaai werd gemaakt, en dit bovendien zo'n beslag legde op het gezin? Hanna wist heus wel dat deze situatie niet altijd voordelig voor de kinderen was. De keren dat Fokko dan ook de deur uit was omdat hij colleges moest geven, was het onmiddellijk luidruchtig en gezellig. En Fokko? Hij hield van zijn kinderen, maar of hij ze echt begreep was de vraag. Hij bezag de boel wat meer van een afstand. Zo hield hij, tot grote teleurstelling van de kinderen, niet echt van stoeien en nam hij ze zelden op schoot.

Eigenlijk gaf Hanna iedereen in huis een aparte behandeling. Ze luisterde of naar de een of naar de ander, maar benaderde het gezin nooit als geheel. Dit was binnenshuis goed te zien. Keek je midden jaren vijftig door de ramen van het Frederik van Eedenplein nummer 31, dan zat Hanna stevast beneden te naaien, zaten de kinderen ieder apart op hun kamers en zat Fokko op zijn werkkamer gebogen over zijn woordenboek.

Ogenschijnlijk een rustig tafereel, maar niets was minder waar; een aantal traumatische gebeurtenissen tekende dit gezin voorgoed. Een ervan, die de boeken in zou gaan als 'de knipaffaire', zou met name Rieneke de rest van haar leven blijven achtervolgen. Op een ochtend, begin jaren vijftig, stapte Hanna de woonkamer binnen toen ze tot haar grote ontsteltenis zag dat alles aan gort was geknipt. De gordijnen, het tafelkleed, maar ook de bankbekleding. De twee jongsten, Sibold en Judith, waren op dat moment nog niet geboren. De tweeling was een jaar of zeven en Bertie was acht jaar oud. Hanna was woedend en sommeerde de meisjes naar beneden te komen, waar ze hun om opheldering vroeg. Niemand zei iets. Omdat dit een tijdje duurde, werd Hanna alleen maar nijldiger. Uiteindelijk stapte

Rieneke naar voren en zei dat zij degene was die alles verknipt had, waarop Hanna Rieneke mee naar boven, naar de badkamer sleurde en de deur op slot draaide. Hier sloeg ze Rieneke heel hard. Bertie en Wieneke, nog steeds beneden, hoorden alles en ook Fokko die die ochtend gelijk in zijn woordenboek was gedoken en wiens werkkamer in de buurt van de badkamer lag, hoorde wat er gaande was. ‘Hanna, niet doen, niet doen, stop nu!’ zou hij vanachter zijn bureau hebben geroepen zonder werkelijk tussenbeide te komen. Maar Hanna stopte niet en het gegil en de klappen bleven duidelijk hoorbaar.

Naderhand sprak niemand hier nog over. Eigenlijk hadden ze het allemaal een beetje verdrongen. Maar had Rieneke wel echt alles verknipt? Of had ze het opgenomen voor een van haar zusjes, die allebei – voor de rest van hun leven – stug bleven ontkennen? Het mysterie zou nooit meer opgelost worden, maar iedereen wél voor altijd bijblijven. Had Hanna misschien zelf de boel verknipt? Uit onmacht en frustratie vanwege de vele taken die op haar schouders rustten? Dit is wat Bertie lange tijd dacht, maar ze durfde het haar moeder nooit te vragen, omdat Hanna heel goed was in het verzinnen van verhalen, en opvliend was bovendien. Als het Hanna allemaal te veel werd, ging ze keihard gillen en slaan. In ieder geval was vanaf dat moment Rienekes band met haar moeder nooit meer dezelfde, en ook de kinderpsycholoog waar Hanna haar na het voorval mee naartoe nam, kreeg er niet meer uit bij Rieneke dan tekeningen waarop haar vader steevast ontbrak.

De kinderen haatten Fokko’s woordenboek. Iets wat voortkwam uit een tweede belangrijke gebeurtenis die samenhang met dit levenswerk en ook lang haar sporen zou nalaten in het gezin. In 1954 werd Fokko gevraagd om in Indonesië allerlei mensen te interviewen. Het project zou zes maanden in beslag

‘Alles aan dit boek is mooi. De zoektocht naar wie haar moeder écht was, terwijl ze als kind alleen hoorde: *Je moeder was gek*. En dan nu, op deze leeftijd, haar een eerbetoon geven en dat beeld rechtzetten. Het gaat over wegstijgen, vastgeroeste rolpatronen en de angst om alleen achter te blijven. Maar bovenal over de liefde van een dochter voor haar moeder. En andersom.’

Sophie Hilbrand

Op achtjarige leeftijd verloor Mirjam van Biemen haar moeder, die in een psychiatrische inrichting een einde aan haar leven maakte. In het gezin ontstond een taboe rondom Mirjams moeder – haar leven leek in één klap uitgewist, alsof ze niet bestaan had. De werkelijke omstandigheden en beweegredenen bleven echter jarenlang onbesproken.

In *Mama wil weg* gaat Van Biemen op zoek naar haar moeder: wie ze was en wat haar dreef. Met behulp van haar moeders dagboeken, gesprekken met betrokkenen en haar eigen herinneringen ontrafelt ze een verzwegen geschiedenis.

Mirjam van Biemen (1974) is journalist en werkte jarenlang bij de KRO als verslaggever en redacteur voor verschillende radio- en tv-programma's. Als freelancer maakte ze meerdere radiodocumentaires voor de NPO en schreef ze artikelen voor allerlei dagbladen en tijdschriften. Eerder verscheen haar boek *In stilte* (2011).

